

Ігор СКОЧИЛЯС

З ІСТОРІЇ БОРЩІВСЬКОЇ “ПРОСВІТИ”

Розкрито заснування, форми діяльності та розвиток читальні “Просвіти” у Борщеві з 1891 по 30-ті рр. ХХ ст. Наведено дані щодо чисельності членів, відзначено особистий внесок М. Дорундяка у формування просвітницького руху в місті.

Ключові слова: “Просвіта”, читальня у Борщеві.

У Борщівському повіті перші читальні на статутах “Просвіти” з’явилися на початку 90-х рр. ХІХ ст. За відсутності філії, опікою новозаснованих читалень займався гурток у Борщеві.

Заснування борщівської “Просвіти” припадає на 1891 р. У березні того року з ініціативи тодішнього бургомістра Василя Дроздовського до Галицького намісництва у Львові був надісланий лист з повідомленням про відкриття у Борщеві читальні¹. Першими членами цієї читальні стали десятеро міщан, тому нове товариство отримало назву “Міщанська читальня”. Свій перший масовий захід вона провела тільки у лютому 1892 р., влаштувавши “музикально-декляматорський вечорок”².

На початках читальня не мала значної підтримки. Ситуація докорінно змінилася у кінці 1894 р., з відкриттям у місті адвокатської канцелярії д-ра Михайла Дорундяка, який добився вступу читальні у члени “Просвіти”. За його почином загальні збори гуртка у червні 1895 р. прийняли рішення про відкриття позичкової каси для бідних верств населення³. Тоді ж започатковано й проведення Шевченківських вечорів, свят М. Шашкевича і т.д.

Робота читальні з кожним роком розширювалася. Культурно-освітні заходи “Просвіти” збирали сотні учасників. Свідченням цьому стало “свято Миколая”, влаштоване у грудні 1895 року⁴.

Однією з важливих функцій “Просвіти” того часу була допомога іншим українським організаціям. Товариство виконувало функції торгово-посередницької спілки, дорадчого органу міщан, політичного центру народовців. До 1908 р. “Просвіта” у Борщівському повіті фактично проводила діяльність, яку на себе пізніше перебрав інститут “Народний дім”.

Під час спорудження у Борщеві “Народного дому” читальня взяла на себе основний тягар організаторських і будівельних клопотів⁵. Виділ Товариства на чолі з М. Дорундяком провів широку збіркову акцію у повіті. Щоб зібрати кошти для побудови інституту, було влаштовано серію розважальних фестинів, вистав, добродійних вечорів⁶.

Широкий розмах діяльності спричинився до зростання рядів читальні. Якщо у 1895 р. вона налічувала 92 члени, то у 1905 р. – понад 260 осіб. Великою заслу-

гою борщівської “Просвіти” стало залучення до активного суспільного життя жіноцтва. Згідно зі звітом за 1902 р., до її роботи було задіяно 10 жінок і 54 дівчини⁷.

Поточна робота Товариства проходила на засіданнях Виділу, загальних зборах і масових заходах. Враховуючи сільськогосподарський характер регіону, “Просвіта” активізувала свою працю восени і взимку⁸. Така форма роботи сприяла самоосвіті міщан. Завдяки читальні українське населення виховувалося на засадах патріотизму, любові до України, поступово усвідомлювало себе великим багатомільйонним народом по обидві сторони Збруча. Свідченням позитивних змін у світогляді борщівчан стала відмова читальні на початку ХХ ст. поновити членство у Товаристві ім. Качковського.

Читальня вела широку просвітницьку діяльність. Поряд з аматорськими виставами та концертами, практикувалися публічні відчити з обговоренням політичних та економічних проблем регіону. Прагнучи розширити сферу свого впливу серед жителів міста, Виділ читальні заснував “Школу шитва та крою для дівчат”⁹.

Польська адміністрація краю намагалася протидіяти успішному розвитку українських організацій. У 1901 р. Галицький сейм відмовив “Просвіті” у мізерній дотації, що надавалася їй у рамках крайового бюджету. Борщівська читальня у липні 1902 р. першою в Галичині виступила з закликом власними силами покрити дефіцит грошової готівки у Товаристві. З цією метою вона заснувала фонд громадських пожертвувань. Ініціатива читальні призвела до появи широкого громадського руху на захист “Просвіти”¹⁰.

Добре налагоджена робота вивела гурток у Борщеві на одне з провідних місць у Товаристві. Заслуги борщівської “Просвіти” високо оцінили львів’яни. У вітальній телеграмі Головного виділу від 31 березня 1901 р., зокрема, зазначалося: “З правдивою приємністю висказуємо пану д-ру Дорундякови яко голові і цілому Хвальному Виділу повне признанє за взірцеве ведення читальні. Коли б в кожному місті знайшлися такі совісні проводирі, як в Борщеві, то в короткім часі нарід наш станув би на рівні з іншими народами, а тоді ніяка ворожа сила не була би в силі взяти йому його прав...”¹¹.

Важливу роль у культурно-освітній роботі читальні відіграла бібліотека, фіндована у 1891 р. Завдяки допомозі зі Львова та добровільним даткам, уже у 1895 р. вона налічувала біля 250 томів книг і періодичних видань. Книгозбірня практикувала голосні читання, публічні виступи, диспути на літературно-мистецькі теми. Велика заслуга в успішному розвитку бібліотечної справи у Борщеві належить Єроніму Калитовському (1894–1904 рр. – бібліотекар читальні). В умовах відсутності інших масових джерел інформації, українська преса та книги формували світогляд членів “Просвіти”, ставали мірилом моральних і духовних цінностей людей.

Керівники “Просвіти” добре усвідомлювали значення бібліотеки і не шкодували коштів для її утримання. Тільки в одному 1900 р. на потреби бібліотеки було виділено 222 золотих ринських¹². У 1905 р. при бібліотеці створено “Кружок лекторів” під управою о. Дмитра Курдидика. “Кружок” пропагував у місті українську книжку і проводив “анальфabetні курси”.

Після значних втрат у роки Першої світової війни, бібліотека у 1921 р. числила тільки 293 книги. Стараннями просвітян упродовж 20-х рр. книжкові фонди вдалося частково відновити. У 1926 р. вони склали вже 720 книг. Виділ читальні відкрив також дитячу бібліотеку, а у листопаді 1931 р. влаштував у Борщеві “Свято книжки”¹³.

Для піднесення матеріального добробуту своїх членів, “Просвіта” у січні 1936 р. заснувала власну позичкову касу. Під невеликий процент (5 %) кожний член читальні міг отримати кредит. Саме завдяки цій обставині чимало людей вступало у Товариство. Через позичкову касу читальня фінансувала будівництво “Церковного братства”, “Народного дому”. У 20–30-ті рр. вона в основному займалася внутрішніми потребами Товариства.

При читальні довший час діяв хор, заснований у 1894–1895 рр. дяком Йосипом Шарковським. Він виконував музичний супровід майже всіх культурних заходів. Деякі з талановитих співаків пізніше стали професійними вокалістами. Хор пропагував українську пісню і національну музичну традицію. У його репертуарі були твори М. Вербицького, І. Лаврівського, М. Лисенка та інших композиторів. Після війни керував хором талановитий диригент Йосип Шалацький. На початку 30-х рр. борщівський хор складався з 25 виконавців¹⁴. Він давав концерти на честь Т. Шевченка, І. Франка, Ю. Федьковича.

Великою активністю вирізнявся аматорський гурток читальні, створений у другій половині 90-х рр. XIX ст.¹⁵, репертуар якого складала вистави: “Свекруха”, “Украдене щастя”, “Назар Стодоля”, “Ой не ходи, Грицю...”, “Конкурс на мужа”, “Верховинці”, “Дівочі мрії” та багато ін. Для удосконалення театрального мистецтва аматорів “Просвіта” створила “Кружок любителів нашої сцени”. У різні роки роботою драмгуртка керували Семен Ковбель (відомий український драматичний митець діаспори після Другої світової війни), Петро Смаль, Йосип Шарковський¹⁶.

Важливе значення для читальні мали зв’язки з відомими культурними та громадськими діячами Галичини. Так, у березні 1895 р. у Шевченківському вечорі, влаштованому “Просвітою” у Борщеві, брав участь письменник Богдан Лепкий. Цікавився роботою читальні також Михайло Грушевський. Зокрема, він був присутній на кількох засіданнях Виділу. У 1902 р. вчений подарував читальні перші томи своєї “Історії України-Руси”¹⁷. На запрошення гуртка, 16 грудня 1902 р. М. Грушевський виступав у Борщеві на народному вічі¹⁸.

Видатну роль у становленні і бурхливому розвитку “Просвіти” відіграли сотні міщан, священиків і селян із Борщева та навколишніх сіл. З середовища міщан походив перший голова читальні – Василь Дроздовський (1891–1395). На посаді голови Виділу його замінив краєвий адвокат Михайло Дорундяк (1895–1907), організатор Борщівщини, почесний член матірнього Товариства. Протягом 20–30-х рр. борщівську “Просвіту” очолювали: Андрій Лунів (1921–1923), Петро Смаль (1924–1927, 1933), о. Йосип Малицький (1927–1929, 1933–1938), Володимир Чировський (1931–1932), Йосип Шалацький (1938)¹⁹.

У роки польської окупації читальня продовжувала свою діяльність. При підтримці населення їй вдалося відновити знищену російськими військами у 1915 р. бібліотеку, сплатити всі борги Головній управі. Зростала кількість членів гуртка. Якщо у 1921 р. він налічував 79 осіб, то у 1926 р. – вже 182. “Просвіта” підтримувала тісні контакти з іншими українськими організаціями повіту. У 1924–1925 рр. спільно з “Союзом українок” вона провела курси для неграмотних і курси крою та шиття.

У 20-ті рр. у читальні активно працювала молодь. Її заходами в січні 1925 р. організовано гуртки праці для хлопців і дівчат²⁰.

У 1933 р. читальня заснувала самоосвітній гурток. Його вели Петро Гораль і Йосип Шалацький; заняття відвідувало 52 осіб. Певний час при Товаристві діяв шаховий гурток.

Незадоволена популярністю борщівської “Просвіти,” повітова влада намагалася будь-яким чином її ліквідувати. У червні 1932 р. поліція двічі провела ревізію бібліотеки. Посилаючись на заборону, поляки конфіскували понад 40 видань, у т.ч. твори І. Франка і Т. Шевченка²¹. 18 червня читальня була оголошена поза законом. Тільки після настирливих домагань і протестів української громадськості польська влада 14 червня 1933 р. відновила її діяльність.

У проміжку часу, коли “Просвіта” була під заборонаю, жителі міста заснували парафіяльну читальню ім. Святого Йосафата, де тимчасово збиралися просвітяни.

Напередодні приходу більшовиків борщівська “Просвіта” налічувала 205 членів. У її плани входила підготовка до “Шевченківських днів”, аматорських вистав. Однак встановлення на Західній Україні радянської влади припинило культурно-освітню діяльність читальні. У вересні 1939 р. її було розгромлено, майно знищено, багатьох членів репресовано.

Ihor Skochylias. From the history of “Prosvita” in Borshchiv

The author explores the origins, forms of activity and development of reading club of “Prosvita” in Borshchiv between 1891 and 1930s. He gives data on the number of its members and points out the personal contribution of M. Dorundiak to the formation of educational movement in the town.

Key words: “Prosvita”, reading club in Borshchiv.

¹ Центральний Державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАУЛ). – Ф. 346. – Оп. 1. – Спр. 1248. – Арк. 86.

² Діло. – 1992. – 15 лютого.

³ ЦДІАУЛ. – Ф. 343. – Оп. 1. – Спр. 1248. – Арк. 91.

⁴ Там само. – Арк. 212.

⁵ *Скочиліас І.* Інститут “Народний Дім” в Борщеві (1896–1939) // Літопис Борщівщини. – 1992. – Вип. 1. – С. 20.

⁶ Діло. – 190. – 25 лютого; 1902. – 21 лютого; 1905. – 9 лютого, 9 червня; 1907. – 27 лютого; 1909. – 3 лютого, 31 березня.

⁷ ЦДІАУЛ. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 1248. – Арк. 49.

⁸ Там само. – Арк. 100.

⁹ Там само. – Арк. 67 зв.

¹⁰ Діло. – 1902. – 16 липня.

¹¹ ЦДІАУЛ. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 1248. – Арк. 130.

¹² Там само. – Арк. 35 зв.

¹³ Там само. – Арк. 196.

¹⁴ Там само. – Арк. 17.

¹⁵ Там само. – Арк. 110.

¹⁶ Діло. – 1895. – 23 січня.

¹⁷ Центральний Державний історичний архів України, м. Київ. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 511. – Арк. 1–2, 10.

¹⁸ Діло. – 1902. – 7 лютого.

¹⁹ ЦДІАУЛ. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 1248. – Арк. 28 зв.

²⁰ Там само. – Арк. 6.

²¹ Там само. – Спр. 1266. – Арк. 1–2.